

Teoriile eleniste ale reprezentării literare (mimesis) și modelele narative ale lui Luca: o introducere

O. Baban

Reprezentarea literară selectivă a vieții în poeme, tragedii, sau opere istorice reprezintă o preocupare importantă în literatura greco-romană. Cunoscută sub numele de *mimesis* (gr.), sau *imitatio* (lat.), reprezentarea era înțeleasă ca o artă sau ca o tehnică, sau ca o filosofie cu diverse școli (în traducere *mimesis* înseamnă ‘reprezentare’, ‘imitare’, ‘creare de replici’ ori ‘creare de copii’; ‘creare de imagini’, ‘emulație’, ‘simulare’, chiar ‘decepție’).¹

Deși menționează importanța tehnicii mimetice ca fenomen literar general, studiile NT îi acordă un spațiu surprinzător de redus, care adesea dovedește o abordare unilaterală, uneori chiar contradictorie în metodă (se recunoaște importanța metodei dar nu se trece la o un studiu al NT contextualizat literaturii eleniste). Pentru înțelegerea cărților lui Luca este esențial, credem, împreună cu cercetările lui Stein, să studiem nu numai modelele narative și lingvistice ale lui Luca (mimesis-ul de conținut, de stil, gândit ca emulație a VT în NT) ci și teologia și compoziția liniei narative adoptate de Luca (adică, un mimesis al compoziției și ideologiei reprezentării, prin referință la operele eleniste de istorie și literatură).²

În marea lor majoritate studiile NT anterioare au analizat prezența tehnicii mimetice în Luca-Fapte ca o imitare de către evanghelist a stilului septuagintal (LXX, VT: semitisme, arhaisme, modelare narativă, urmărirea unor teme mesianice cum ar fi profetul de tipul lui Moise, Ilie, David, etc.), în intenția sa de a da cărților lui ‘o savoare respectabilă, biblică’ (Brodie, Cadbury, Plümacher).³ Potrivit lui Cadbury, prezența masivă a semitismelor de tip LXX în Luca-Fapte este un

¹ P. Woodruff, ‘Aristotle on mimesis’, in A. O. Rorty (ed), *Essays on Aristotle’s Poetics*, Princeton, NJ: Princeton UP, 1992, 73-95, esp. p. 73. T. L. Brodie definește mimesis ca pe un proces creator, de inspecție, contemplare, remodelare, prin intermediul unor tehnici literare cum sunt condensarea, abrevierea, extensia, fuzionarea, divizarea, etc. (‘Luke 7:36-50 as an Internalization of 2 Kings 4:1-37: A Study of Luke’s Rhetorical Imitation’, *Bib* 64 (1983), 457-485, p. 462). Imitația artistică nu înseamnă copiere identică, ci mai degrabă simulare, redare și transformare creativă a surselor (‘Greco-Roman Imitation of Texts as a Partial Guide to Luke’s Use of Sources’, in C. H. Talbert (ed), *Luke-Acts: New Perspectives from the Society of Biblical Literature Seminar*, N.Y.: Crossroads, 1984, 17-46, pp. 20-22).

² Steyn, ‘Luke’s Use of ΜΙΜΗΣΙΣ’, p. 553.

³ M. Diefenbach, *Die Komposition des Lukasevangeliums unter Berücksichtigung antiker Rhetorikamente*, Frankfurt: Knecht, 1993, p. 31. Cu privire la imitația lingvistică a LXX, cf. Lc. 3:22; 9:35 în corespondență cu Isa. 42; Lc. 13:35, 19:38 ca modelat după [LXX] Ps. 117:26, etc. Printre ebraismele notorii ale lui Luca se pot enumera folosirea expresiilor καὶ ἐγένετο + verb (וַיְהִי ו); καὶ ἰδοὺ (וַיִּרְאוּ); ἐν τῷ + inf. (ב); ἐνώπιον (לפני); ἐπιθυμία ἐπεθύμησα, 22:15 (infinitiv absolut ebraic

caz de ‘imitație biblică’ relativ comun, deoarece ‘imitarea stilistică era un fapt comun’ în cultura greco-romană.⁴ La fel crede și E. Plümacher.⁵

T. L. Brodie, în particular, a acordat un spațiu foarte dezvoltat argumentului că pe lângă imitația lingvistică a vocabularului LXX mai avem în Luca și o imitare de structuri literare și de motive mesianice din VT.⁶ În mod caracteristic, și reflectând până la un punct o abordare hibridă, el îl studiază pe evanghelistul Luca în calitate de autor greco-roman ce folosește convențiile eleniste dar apelează în cărțile sale în mod exclusiv la modelele septuagintale, veterotestamentale.⁷

Doar un număr restrâns de autori au arătat că pot concepe și un tip de analiză diferit, de tip compozițional (Dodd, Hedrick), aflat și el în corespondență directă cu preceptele literare eleniste.⁸

—
prefixat unui verb finit); τιθέναι, τίθεσθαι ἐν τῇ καρδίᾳ: Lc. 1:66; 21:14; Fapte 5:4; la fel, Lc. 9:44 θέσθαι εἰς τὰ ὦτα, cf. [LXX] 1 Kgs. 21:12; 29:10; 2 Kgs. 13:33). Expresiile cu πρόσωπον pot fi de asemeni privite ca semitisme: Lc. 1:76 (cf. 7:27); 9:52, πρὸ πρόσωπον; 2:31, κατὰ πρόσωπον; 21:35, ἐπὶ πρόσωπον; 9:51, 53. La fel, expresii cum sunt δοξάζειν τὸν θεόν (8 ori), ποιεῖν ἔλεος μετὰ (Lc. 1:72; 10:37), μεγαλύνειν ἔλεος μετὰ (Lk. 1:58), ποιεῖν κράτος (Lk. 1:51). Luca transliterează cuvinte evreiești cum sunt σίκερα (1:15), βάτος (16:6), κόρος (16:7) (J. M. Creed, *The Gospel According to St. Luke*, London: Macmillan, 1930, p. lxxix). Totuși semitismele pot fi atribuite și surselor folosite, nu doar lui Luca. În același timp, Luca dovedește o atenție deosebită față de îndepărtarea semitismelor, prin comparație cu sinopticii: avem 31 de *amin*-uri în Matei, 14 în Marcu, și doar 6 în Luca (cf. NT Greek Text, UBS 3; L. Knox, *Some Hellenistic Elements in Primitive Christianity*, London: OUP, 1944, pp. 1-29; esp. p. 7).

⁴ Cadbury, *Making*, p. 122. For the similar views of Busse, Radl, Klauck, see Diefenbach, *Komposition*, pp. 31-39.

⁵ E. Plümacher, *Lukas als hellenistischer Schriftsteller: Studien zur Apostelgeschichte*, Göttingen: Vandenhoeck, 1972, pp. 38, 51, 57. Acest fel de imitare se poate observa și la Filo și Iosefus Flavius (Diefenbach, *Komposition*, p. 40).

⁶ Brodie, ‘Greco-Roman Imitation’ and ‘Luke 7:36-50 as an Internalization of 2 Kings 4:1-37’; ‘Towards unravelling Luke’s use of the Old Testament: Luke 7:11-17 as an imitation of 1 Kings 17:17-24’, *NTS* 32 (1986), 247-267; ‘Luke as an Imitation and Emulation of the Elijah-Elisha Narrative,’ in E. Richard (ed), *New Views on Luke and Acts*, Collegeville, MN: Liturgical, 1990, 78-85; ‘The Departure for Jerusalem (Luke 9:51-56) as rhetorical imitation of Elijah’s departure for the Jordan (2 Kgs. 1:1-2:6)’, *Bib* 70 (1989), 96-109. O poziție similară are G. J. Steyn, ‘Intertextual Similarities between Septuagint Pretexts and Luke’s Gospel’, *Neot* 24 (1990), 229-245.

⁷ Ideea a fost preluată și de alții ca Spencer, *Philip*, p. 137; H. Gross, ‘Motivtransposition als überlieferungs-geschichtliche Prinzip im Altes Testament’, *BEthL*, 12-13 (1959), pp. 325-334. R. Alter referred to the same feature under the name of ‘type-scenes’ (Alter, *The Art of Biblical Narrative*, N.Y.: Basic Books, 1981). O discuție generală poate fi urmărită în W. Berg, *Die Rezeption alttestamentlicher Motive im Neuen Testament – dargestellt und den Seewandelerzählungen*, Freiburg: Hochschul, 1979; J. Rius-Camps, ‘Cuatro paradigmas del Pentateuco refundidos en los Hechos de los apóstoles’, *EstB* 53 (1995), 25-54.

⁸ C. W. Hedrick, ‘What is a Gospel? Geography, Time and Narrative Structure’, in *PerspRelSt* 10 (1983), 255-268; Hedrick, C. W. *Parables as Poetic Fictions. The Creative Voice of Jesus*, Peabody, Mass.: Hendrickson, 1994.

Acești autori, însă, nu au intrat în amănunte și nu au studiat implicațiile teologice ale acestei perspective.

Pentru a facilita acest studiu, capitolul doi trece în revistă concepțiile eleniste despre mimesis prin referire la teoriile reprezentării din perspectiva filosofic-literară a lui Plato, Aristotel, Dionysius din Halicarnassus, Longinus, etc., apoi din perspectiva istoricilor (Polybius, Duris din Samos, Theopompus din Chios, Filarchus, Eforus, etc.), precum și din perspectiva literaturii greco-romane în general, cu atenție deosebită față de literatura iudaismului elenist intertestamental (adică, apocrifele).

În urma acestui studiu al reprezentării, din capitolul doi, am ajuns la următoarele concluzii cu privire la felul în care regulile generale ale reprezentării (imitației, mimesis) în cultura greco-romană sunt reflectate în opera lui Luca:

(a) Reprezentarea culturală ca imitare artistică a vieții ori ca reflecție filosofică,

Aceasta este tratată în mod complex, deși general, de Plato și discuția valorii ei etice și politice în cetatea elenistă este un studiu fundamental necesar analizei noastre.

Atitudinea lui Plato față de creațiile artistice și asupra noutăților culturale este extrem de precaută, din acest punct de vedere.⁹ Astfel, pentru el imitația este un lucru inferior,¹⁰ chiar dacă e creatoare de artă, deoarece nu exprimă fidel realitatea,¹¹ și poate afecta integritatea filosofică și morală a unei persoane sau a societății,¹² chiar formarea caracterului.¹³ De aceea, Plato recomandă supervizarea artelor de către o comisie de inspectori culturali și imitarea doar a modelelor pozitive.¹⁴ Filosofii și actorii străini trebuie supuși unei interogații severe,¹⁵ ca nu cumva să introducă vreo inovație în viața cetății.¹⁶ Inspectorii culturali ai orașului elenist sunt avertizați să nu încurajeze necritic imitația culturală.¹⁷

Din acest punct de vedere, apostolii și evangheliștii NT, printre care și Luca, nu sunt în nici un fel personaje inofensive pentru cetatea elenistă. Luca facilitează cititorului elenist un contact direct cu mesajul și stilul VT (LXX) despre un Dumnezeu unic, cu mesajul provocator al lui Isus care este proclamat ca împărat, salvator și mijlocitor unic al omenirii (*cf.* dialogurile și imnurile din narațiunile nașterii, Lc. 1-3; predica lui Petru la Cincizecime, Fapte 2:14-36; apărarea lui Ștefan, Fapte 7:2-57; predica lui Pavel în Atena, Fapte 17:22-31, etc.).

Unul din exemplele cele mai clare de conflict mimetic de tip platonice al evangheliei în scrierile lui Luca este vindecarea roabei cu spirit de ghicire (un spirit al lui Python), din Fapte 16:18-19. Stăpânii eleniști ai slavei, scandalizați de vindecare, îi acuză pe Pavel și pe Sila prin cuvinte

⁹ Plato, *Laws*, 952e.6-953a.1.

¹⁰ Plato, *Rep.* 603b.3-4.

¹¹ Plato, *Rep.* 597e.3-4.

¹² Plato, *Rep.* 393c.5-6 (Lee).

¹³ Plato, *Rep.* 395-397; 695-697; *Laws*, 817a-e; 798e.4-8.

¹⁴ Plato, *Laws*, 654b-657b; 668a-e; 797b-c; 799b; 817a-e.

¹⁵ Plato, *Laws*, 817c.1-8.

¹⁶ Plato, *Laws*, 952e.6-953a.1.

¹⁷ Plato, *Laws*, 951d.1-952d.6.

împrumutate parcă din Plato: ‘Oamenii aceștia ne tulbură cetatea; sunt niște Iudei, care vestesc niște obiceiuri, pe care noi, Romanii nu trebuie nici să le primim, nici să le urmăm’ (Fapte 16:20-21).¹⁸ O situație similară se întâlnește în Efes (Fapte 19:26-27). Înainte de convertire, și Saul persecutorul fusese animat de o reacție antagonică asemănătoare împotriva creștinilor, a celor de pe Cale (Fapte 8-9). Ecourile reacției marilor preoți fața de Isus se întâlnesc în mod particular în explicația lui Cleopa cu privire la răstignire (Luca 24). Famenul etiopian trece printr-o transformare culturală și de credință de aceeași anvergură, ‘imitând’ (adoptând) credința lui Filip, și ducând-o mai departe în Etiopia.

(b) Imitația (mimesis) și creativitatea.

Aristotel adoptă, cum mulți observă, o linie diferită de discuție a imitației ori a reprezentării.¹⁹ Pentru el, imitația are de a face cu creativitatea.²⁰ În particular, în opera sa *Poetica*, el se ocupă de reprezentarea narativă a evenimentelor în tragedii și opere epice, adică de intervenția redacțională-compozițională. Reprezentarea literară, după Aristotel, cere folosirea unei linii narative echilibrate, bine structurate, o emulare selectivă a acțiunilor reale, o bună plasare a punctului culminant. Teoria sa este în mod particular importantă pentru studiul nostru, furnizând limbajul și criteriile de evaluare a reprezentării istorice-teologice în Luca-Fapte.

Compoziția tragediei grecești se bazează astfel, conform lui Aristotel, pe folosirea a șase elemente compoziționale majore, anume intriga sau reprezentarea acțiunii (μῦθος), personajele sau reprezentarea caracterului omenesc (ἦθος), dicție sau calitatea exprimării (λέξις), rațiune sau logica narațiunii (διανοία), calitatea punerii în scenă sau ‘spectacolul’ (ὄψις), și lirismul comunicării (μελοποιία).²¹ Dintre toate, intriga este văzută ca o caracteristică esențială operelor epice, fiind temelia, sufletul compoziției (ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἶον ψυχῆ ὁ μῦθος τῆς τραγωδίας),²² scopul tragediei.²³

Relația dintre intrigă și evenimentul reprezentat implică o corespondență foarte strânsă, o logică asemănătoare a întâmplărilor, bazată pe o percepție eficace a unității de desfășurare a acțiunii (o unitate narativă, pentru intrigă, corespunzătoare unei unități temporal-spațiale a evenimentului real): intriga este o reprezentare corespondentă a acțiunii, ἔστιν δὲ τῆς μὲν πράξεως ὁ μῦθος ἢ μίμησις, λέγω γὰρ μῦθον τοῦτον τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων.²⁴

Mai departe, Aristotel menționează patru evenimente principale ale structurii narative a intrigii: răsturnarea de situație (περιπέτεια), recunoașterea sau descoperirea (ἀναγνωρίσις), tema suferinței omenești (πάθος) și calitatea trăsăturilor omenești (ἦθος).²⁵ Narațiunile complexe au atât

¹⁸ cf. Plato, *Laws*, 817a.1-e.4.

¹⁹ Else, *Aristotle's Poetics*, p. 12.

²⁰ R. McKeon, ‘Literary criticism’, pp. 146-175.

²¹ Aristotle, *Poetics*, 1445a.5-10.

²² Aristotle, *Poetics*, 1450a.37.

²³ Aristotle, *Poetics*, 1450a.23-25.

²⁴ Aristotle, *Poetics*, 1450a.3-5 (Halliwell).

²⁵ Aristotle, *Poetics*, chs. 10-15. Semnificația primară a lui ἦθος este de ‘caracteristică’, ‘obicei’, ‘manieră’, prin extensie însemnând și ‘personaj literar’, sau ‘rol’ (cf. H. G. Liddell and R.

răsturnări de situații cât și evenimente de recunoaștere (întâlniri semnificative, descoperiri), ambele creând un efect puternic de transformare pivotală a destinului personajului principal (μετάβασις).²⁶

Toate aceste caracteristici ale intrigii trebuie împletite în țesătura narațiunii astfel încât complexitatea ei să crească din introducere până în punctul culminant (construind așa zisa ‘complicație’, τὸ δέσις) și să se simplifice, ori să se focalizeze pe un simbol, în final (construind deznodământul, τὸ λύσις).²⁷

(c) Imitația (mimesis) și reprezentarea istorică

În al treilea rând, teoria reprezentării așa cum este folosită de istoricii eleniști târzii, care respectă unele din preceptele lui Aristotel adăugă elemente specifice, importante pentru istorici. Astfel, observăm că istoricii eleniști cum sunt Theopompus, Filarchus, Theoforus, Eforus, și Duris din Samos, realizează o sinteză aparte între redarea istoriei ca atare și redarea ei împreună cu efectele ei dramatice, tragice, cu scop moralizator.²⁸

Theopompus este primul care se desparte de tradiția conservatoare a lui Tucidide și Xenofon.²⁹ În mod caracteristic, el se concentrează pe rolul individului în istorie, nu pe cel al statului ori al orașului.³⁰ Este primul care folosește cuvântul πράξεις (fapte) cu sensul de ‘istorie a cuiva’ (vezi ‘faptele apostolilor’), și tratează istoria Greciei prin referire în principal la viața lui Filip, tatăl lui Alexandru Macedon, mai degrabă decât asupra statului grec.³¹ *Filarchus* are un stil ‘senzaționalist’, saturat cu descriții dramatice, apropiat de stilul literar al tragediei.³² În particular, merită menționat *Duris* din Samos, un istoric din aceeași școală ce se referă în mod expres la folosirea tehnicilor de reprezentare (mimesis) în istorie. Deși continuator al lui Theopompus și a celorlalți, el îi critică ‘deoarece au falimentat [literar], nedând reprezentării [mimesis] locul meritat, neasigurând o descriere plăcută, ci preocupându-se doar de o consemnare impresionistă’, οὔτε γὰρ μιμήσεως μετέλαβον οὐδεμιᾶς οὔτε ἡδονῆς ἐν τῷ φράσαι, αὐτοῦ δὲ γράφειν μόνον ἐπεμελήθησαν.³³

Astfel de istorici, care accentuează nu doar corespondența ‘fotografică’ cu evenimentul reprezentat ci subliniază elementele esențiale prin mijloace dramatice, de vie descriere a faptelor, ne dau un model important în înțelegerea stilului istoric al lui Luca.

—

Scott, *A Greek-English Lexicon, A New Edition, Revised and Augmented Throughout by H. S. Jones et al.*, Oxford: Clarendon, 1958 (1925), p. 766).

²⁶ Aristotle, *Poetics*, 1452a.10-20 (Fyfe).

²⁷ Aristotle, *Poetics*, 1455b.25-30; vezi, Halliwell, *Aristotle. Mimesis*, p. 91, n. (d).

²⁸ Pédech, *Trois Historiens*, pp. 9, 253.

²⁹ Pédech, *Trois Historiens*, p. 8.

³⁰ Pédech, *Trois Historiens*, pp. 8, 253.

³¹ cf. M. A. Flower, *Theopompus of Chios: History and Rhetoric in the Fourth Century BC*, Oxford: Clarendon, 1994, pp. 148-183; G. S. Shrimpton, *Theopompus the Historian*, Montreal: McGill-Queen's UP, 1991; Pédech, *Trois Historiens*, p. 248. Polybius îl critică pe Theopompus ca fiind prea subiectiv și dramatic în prezentare (*Histories*, 8.11.3-4).

³² Polybius, *Histories*, 2.56.8-10, 2.56.13.4-14.1; cf. Walbank, ‘Profit or Amusement’, pp. 259-260.

³³ Duris, *Fragmenta* 2a, 76 (F 1.2).

(d) Imitația (mimesis) și reprezentarea literară și istorică ideologizată

În al patrulea rând, reprezentarea surselor include și dimensiunea ideologică a autorului, în cazul nostru convingerile sale teologice. Ca orice autor din timpul său Luca scrie istorie în chip ideologic, adică teologic, expunând cu claritate nu numai faptele ca atare ci și semnificația lor, domnia universală a lui Hristos. În privința aceasta, relatările VT, nuvelele și legendele eleniste, precum și descrierile geografice greco-romane contextualizează bine din punct de vedere cultural ideea de reprezentare cu nuanță ideologică.

O primă evidență a pătrunderii ideologiei în literatură vine din fenomenul nuvelistic elenist. În mare acesta este contemporan cu Luca, începând aproximativ din 100 BC cu romanța lui *Ninus*, continuând cu *Callirhoe* (25 BC - AD 50), a lui Chariton, cu *Babyloniaka* lui Iamblichus (sec. 2 AD) și incluzând *Ethiopika* lui Heliodorus și *Viața lui Apollonius din Tyana*, a lui Filostrat (sec. 3-4 AD).³⁴ Prin informațiile istorice și perspectivele literar-ideologice, nuvelele eleniste reprezintă o referință importantă pentru înțelegerea lui Luca:

chiar dacă creștinismul are rădăcini iudaice, cei dintâi creștini au trăit în cultura tradițională specifică imperiului roman timpuriu, lumii comune eleniste (*oikoumenē*). Ca produse ale acestei lumi comune (*oikoumenē*), nuvelele își plasează acțiunea adesea chiar în locurile unde a apărut și s-a dezvoltat creștinismul: în Antiohia lui Barnaba, Tarsis-ul lui Pavel, Efesul lui Ioan, Alexandria lui Marcu, Smyrna lui Policarp.³⁵

În plus, nuvelele eleniste includ adesea scene istorice și literare tratate conform regulilor lui Aristotel, ceea ce reprezintă paralele culturale importante pentru relatările lui Luca.

În acest context trebuie amintită și literatura septuagintală care are conținut nuvelistic, cum ar fi cărțile lui *Tobit*, *Iudit*, chiar cărțile lui *Daniel* și *Estera*. În mod particular, aceste scrieri iudaic-eleniste adaugă la motivul căii și pe acela al suferinței și al ispășirii, adică motivul mesianic. Călătoriile din aceste scrieri pornesc nu doar ca aventură, ci din nevoia unei izbăviri, dintr-o tensiune mesianică:³⁶

[În nuvelele iudaice] există o accentuare a tensiunii, a primejdiei, conflictul este mai accentuat și aria problematicii este concentrată, focalizată asupra câtorva personaje care poartă povara necazului familiei lor extinse, și prin generalizare, a tuturor iudeilor.³⁷

³⁴ Pervo, *Profit*, p. 87; S. P. și M. J. Schierling, 'The Influence of the Ancient Romance on Acts of the Apostles', *The Classical Bulletin* 54 (1978), 81-88; J. R. Morgan, 'Introduction', in J. R. Morgan and R. Stoneman (eds), *Greek Fiction. The Greek Novel in Context*, London: Routledge, 1994, 1-12; B. E. Perry, *The Ancient Romances: A Literary Historical Account of Their Origins*, Los Angeles, CA: University of California, 1967; B. P. Reardon, *The Form of Greek Romance*, Princeton, NJ: Princeton UP, 1991; *idem*, *Collected Ancient Greek Novels*, Berkeley, CA: University of California, 1989.

³⁵ Hock, 'Greek Novel', p. 139. See V. K. Robbins, 'Rhetoric and Culture: Exploring Types of Cultural Rhetoric in a Text', in Porter and Olbricht (eds), *Rhetoric*, 443-463, pp. 443, 447, 453.

³⁶ Navone, *Theology of Story*, p. 55.

³⁷ L. M. Wills, 'The Jewish Novellas', in J. R. Morgan and R. Stoneman (eds), *Greek Fiction: The Greek Novel in Context*, London: Routledge, 1994, 223-238, p. 224; *cf.* Pervo, *Profit*, pp.

Literatura iudaică elenistă nu vede călătoria ori aventura doar ca oportunități de noi experiențe și înțelepciune, ca Ben Sirah, de exemplu, ori Filo,³⁸ ci și ca oportunitate de *salvare individuală, de izbăvire, eliberare, de restaurare a destinului*.

O altă expresie a prezenței ideologiei în literatură se găsește în scrierile geografice (descrieri, istorie, rapoarte). Din motive practice, literatura geografică romană includea clar ideologia imperială:

Scriitorii romani nu au încercat să aducă vreo contribuție originală la cartografierea științifică a lumii de atunci, ci, au căutat mai degrabă să adapteze concepțiile grecești la interesele statului roman. Pentru romani, hărțile lumii aveau valoare în măsura în care erau geopolitice și serveau propaganda și serviciile administrative.³⁹

Nu se poate trece cu vederea, astfel, că și scrierile lui Luca includ o teologie dinamică, corespunzătoare planului de răspândire a evangheliei în întreaga lume geografică cunoscută atunci, până la marginile lumii.⁴⁰ Luca scrie agresiv din punct de vedere cultural și geografic, asediind pozițiile confortabile de până atunci ale ideologiei greco-romane:

Luca își structurează în așa fel narațiunea încât eroul său invadează teritoriul culturii grecești: mai întâi porturile minore ale mării Egee, apoi Mediterana însăși ('marea greacă'). Această aventură este la fel de îndrăznească ca și zugrăvirile din Iseum, și potențial - cel puțin pentru cititorul grec - mult, mult mai neliniștitoare.⁴¹

119–121. O părere opusă are S. A. Cummins, în 'Jesus and the Story of Israel: Jewish Narrative Models and the Christian Gospel Genre' (paper presented at SBL International Meeting 1996).

³⁸ N. Calduch-Benages notează că Ben Sirach subliniază bine 'el valor profundamente pedagógico de los viajes' ('Elementos de inculturación helenista en el libro de Ben Sira: los viajes', *EstB* 54/3 (1996), 289-298). Cf. Sirach 8:16; 26:12; 31:9-17; 36:2; 42:3; 51:13; Prov. 26:17. O atitudine similară o are și Filo, care recomandă călătoria pe mare și uscat ca metodă de învățătură (*De Ebrietate*, 158.6-7: *kāv ei πεζεύειν καὶ πλεῖν δεῖ, γῆς καὶ θαλάττης ἄχρι τῶν περάτων ἀφικνεῖται, ἵνα ἴδῃ τι πλεόν ἢ ἀκούσῃ καινότερον*, etc.). Plato recomandă ca inspectorii culturali ai cetății ideale să călătorească pentru a descoperi noi talente, 'oameni divin inspirați', înțelepți (*Laws*, 951b.5-c.4).

³⁹ Scott, 'Horizon', pp. 487–488.

⁴⁰ Praeder, 'Sea Voyages', p. 684.

⁴¹ Alexander, 'Journeyings', pp. 38–39. Alexander menționează că, în sec. 3 AD, Eusebius din Caesarea, *Demonstrarea Evangheliei*, 3.5.114d.1-2 scrie 'Haideti să mergem în alte țări străine, și să le răsturnăm toate instituțiile'; iar în 3.5.115c.5-7 același autor creștin spune 'Cum poate cineva să își imagineze că niște oameni săraci și needucați ar fi putut compune asemenea scrieri, ca să formeze o conspirație ce invadează imperiul roman?'.